

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

"Ἐνας ἐιδόλλιος"

Η ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ. Πρώτη έκδοση (μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Νικολάου Δρυμυτηροῦ), Βενετία 1627, καὶ ἀπὸ ἑκεῖ πολλές ἀνατυπώσεις. Νεώτερες: E. Legrand (Παρίσι 1869, 1870, 1900). N. B. Τωμαδάκη, 'Η εῦμορφη βοσκοπούλα, ὁρθογραφοῦντος Ἀντ. Ν. Γιάνναρη, περ. Κρητικὰ 1, 1933, 139 κέ. (καὶ ἀναδημοσίευση, μὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα Κ. Θ. Δημαρᾶ, περ. Τετράδιο, [τεῦχος] δεύτερο, 1945). Κριτικὴ ἀπὸ τὸν Στ. Α. Αλεξίου. 'Ηράκλειο Κρήτης 1963 ('Εταιρεία Κρητικῶν Ἰστορικῶν Μελετῶν). 'Ανατύπωση: Μπεργαδῆς Ἀπόκοπος, 'Η Βοσκοπούλα. 'Ἐπιμέλεια Στυλιανὸς Αλεξίου, Αθῆνα 1971 ('Ἐκδόσεις Ἐρμῆς, Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη 15). Εἰχα ἀποκαταστήσει τὸ κείμενο κριτικὰ μὲ βάση τὴν πρώτη έκδοση ἐδῶ χρησιμοποίησα καὶ μερικὲς εὐστοχεῖς ἀποκαταστάσεις ἀπὸ τὴν έκδοση Αλεξίου. (Οἱ στ. 215-216 κατὰ τὴν ἀποκαταστασην ποὺ δέχτηκε ὁ Στ. Αλεξίου, Κρ. Χρον. 25, 1973, 208: ἐπίσης οἱ στ. 25 καὶ 397 κατὰ τὴν ἀποκαταστασην τοῦ M. I. Μανούσακα (προφορικὴ τοῦ ἀνακοίνωσης)).

Τὸ ἔργο ἀνήκει στὴν ποιμενικὴ ποίηση, ποὺ εἶχε μεγάλη διάδοση στὴν 'Αναγέννηση (βλ. καὶ τὸν «Γύπαρην») εἰναι «ιεδύλλιο», δηλ. σύντομο ποίημα μὲ ὑπόθεση ποιμενική, ἀσφαλῶς διασκευὴ ἀπὸ κάποιο ἀντίστοιχο Ιταλικό, ποὺ δὲν ἔχει ἔξαριθμη ἀκόμα. "Ἐνας βοσκὸς συναντᾷ μιὰ βοσκοπούλα καὶ λιποθυμῆται πτυχιμένος ἀπὸ τὴν ὄμορφιά της. Πηγαίνουν μαζὶ στὸ σπήλιο τῆς καὶ χαίρονται ἡμέρες καὶ νύχτες γεμάτες ἔρωτα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ πρόκειται νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ γέρος πατέρας τῆς βοσκοπούλας, ὁ βοσκὸς φεύγει, μὲ τὴν ὑπόσχεση πῶς θὰ γυρίσῃ σ' ἔνα μῆνα. Ἄρρωσταίνει ὅμως καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσή του. "Οταν ἐπιστρέψῃ, μαθαίνει ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς πῶς ἡ βοσκοπούλα πέθανε ἀπὸ τὸν κακημό της.

Κρητικὸ θέατρο

α) Τραγωδίες

ΕΡΩΦΙΛΗ. Τραγωδία τοῦ Γεωργίου Χορτάτση ἀπὸ τὸ Ρέθεμνος, γραμμένη στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα. Πρώτη έκδοση: Βενετία 1637, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Κύπριου Ματθαίου Κιγάλα. Έκδοση κακή, ποὺ ἀλλοιώνει γλωσσικὰ τὸ κείμενο. Τὸ ἀποκατέστησε ἡ έκδοση τοῦ Ἀμβροσίου Γραδενίγου, Βενετία 1676 — ἀπ' ὃπου προέρχονται ὅλες οἱ μεταγενέστερες. Νεώτερες: K. N. Σάθα, Κρητικὸ Θέατρον, Βενετία 1879: κριτικὴ: 'Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτζη (1600), ἐκδιδομένη ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν μετ' εἰ-

σαγωγῆς και λεξιλογίου υπὸ Στ. Σανθουδίδου, 'Αθ. 1928. 'Ανατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοση Σάθα: Στοχαστή, 1926 (μὲ πρόλογο N. A. Βέη). Γεωργίου Χορτάτση 'Ἐρωφίλη, Προλεγόμενα 'Αλέξη Σολομοῦ, 'Αθ. 1961 (Γαλαξίας) και (σιωπηρὰ διορθωμένη) ἀνατύπωση, 1969. Νέα ἔκδοση κριτική, βασισμένη και στὸ νέα χειρόγραφο ποὺ ἀπέκτησε τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Birmingham, ἐτοιμάζεται ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο αὐτό. — Δίνουμε τὸ κείμενο ἀποκαταστη- μένο κριτικὰ μὲ βάση τὶς πηγῆς και τὴν ἔκδοση Σανθουδίδη.

'Τ π 6 θ ε σ η : Βρισκόμαστε στὴ Μέμφη τῆς Αἰγύπτου' δι βασιλέας Φιλόγονος ἔχει πάρει τὴ βασιλεία, ἀφοῦ σκότωσε τὸν ἀδερφό του και νόμιμο βασιλικό. 'Ἡ κόρη του Ἐρωφίλη παντρεύεται κρυφά τὸν Πανάρετο, γεννᾷ στρατηγὸν (εἶναι ἀπὸ βασιλικὴ γενιά, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τὸ ζέρει οὔτε και πρέπει νὰ τὸ μάθῃ). Δύο ἔνοι βασιλιάδες στέλνουν ὡστόσο προξενίᾳ γιὰ τὴν Ἐρωφίλη, ἡ ὁποία προφασίζεται πάνω δὲν θέλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν πατέρα τῆς. 'Αλλὰ δι βασιλιάς κάποτε ἀνακαλύπτει τὸν μιστικὸ γάμο (ἀρχὴ Δ' πράξης), και ἡ ἔκδικησή του εἶναι φοβερή: ὅχι μόνο σκοτώνει τὸν Πανάρετο, ἀλλὰ κόβει τὰ μέλη του και τὰ δίνει δῆθεν γιὰ νυφιάτικο δῶρο στὴν κόρη του. 'Ἡ Ἐρωφίλη αὐτοκτονεῖ θρηνώντας πάνω στὰ κομμένα μέλη τοῦ ἀντρός της (Πρ. Ε', Σκ. 4), ἐνῶ τὸν Βασιλέα τὸν σκοτώνουν οἱ κοπέλες τοῦ χοροῦ.

'Αφιέρωση. Σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τοῦ καιροῦ δι Χορτάτσης ἀφιερώνει τὸ έργο του σὲ κάποιο ὑψηλὸ πρόσωπο. 'Ο Ιωάννης Μούρμουρης ἢ Μόρμορης ἦταν σημαντικὸς δικηγόρος (φήτωρ) στὰ Χανιά.

Πράξη Β', Σκ. 5. Τρεῖς διαδοχικοὶ μονόλογοι τοῦ Πανάρετου στὴ Β' πράξη μᾶς δείχνουν τὴ διαφορετικὴ κάθε φορὰ ψυχική του κατάσταση και τὸ δράμα του ποὺ ὀλοένα πυκνώνει.

Πράξη Γ'. 'Ἡ δεύτερη σκηνὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ στὸ έργο ὅπου παρουσιάζονται μαζὶ οἱ δύο ήρωες.

Πράξη Δ', Σκ. 4. 'Απὸ τὶς σημαντικότερες σκηνὲς τοῦ έργου' ἡ Ἐρωφίλη ἀντιμετωπίζει μὲ θάρρος και μὲ ψυχικὴ εὐγένεια τὸν Βασιλέα και ἀντικρούει μὲ τόλμη τὰ ἐπιχειρήματά του.

Πράξη Ε', Σκ. 1. Τὸ τέλος τοῦ Πανάρετου σὲ ὅλες τὶς τραγικές του λεπτομέρειες τὸ διηγεῖται δι Μαντατοφόρος στὶς κοπέλες τοῦ χοροῦ.

Τὰ χορικά, στὸ τέλος κάθε πράξης, εἶναι θαυμάσια λυρικὰ κομμάτια, γραμμένα σὲ ἐντεκασύλλαβους στὸν τύπο τῆς δαντικῆς τερτσίνας (ABA, ΒΓΒ, ΓΔΓ... ΧΨΧ, Ψ).

Τὰ 'Ιντερμέδια ἦταν παρέμβλητα κομμάτια ἀνάμεσα στὶς πράξεις, μὲ συνδυασμὸ χοροῦ, μουσικῆς και ποιητικοῦ λόγου' χωρίως χορευόταν ἡ μορφή, χορὸς ἐνόπλιος μαυριτανικός. 'Ἡ ὑπόθεση τῶν 'Ιντερμέδιων τῆς

«Ἐρωφίλης», ἀσχετη ἐντελῶς μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἴδιου τοῦ έργου, εἶναι δραματοποίηση τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Ρινάλντου και τῆς Ἀρμίντας ἀπὸ τὴν «Ἐλευθερωμένη 'Ιερουσαλήμ» τοῦ Τορκουάτου Τάσσο. 'Ἡ ώραιότατη Ἀρμίντα, σύμμαχος τῶν Τούρκων, εἴχε μπλέξει στὰ δίχτυα τῆς τὸν καλύτερο ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς στρατηγοὺς ποὺ ποιορκοῦν τὴν 'Ιερουσαλήμ. Δαίμονες μεταμορφωμένοι σὲ δημοφρες κορασίδες δημιουργοῦν μιὰν ἀτμόσφαιρα γοντείας γύρω στὸ ἐρωτευμένο ζευγάρι, γιὰ νὰ κάμουν τὸν Ρινάλντο ν' ἀποξεχαστῇ και νὰ μὴν κάμη τὸ καθήκον του.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ Ο ΡΟΔΟΛΙΟΣ. Τραγωδία τοῦ Ρεθεμνιώτη Ιωάννη Ανδρέου Τρωίλου, τυπωμένη στὴ Βενετία 1647. Μοναδικὸ ἀντίτυπο στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Κριτικὴ ἔκδοση ἐποικαζε δ Στ. Σανθουδίδης και ἀπὸ τὰ κατάλοιπά του δ M. I. Μανούσακας δ τελευταῖος ἔδωσε τὴν Γ' και Δ' πράξην τοῦ έργου στὸ περ. Θεάτρο, τεῦχος 4 ('Ιουλ.-Αύγ. 1962) — ἀπὸ παίρνουμε τ' ἀποσπάσματα. (Τὸ χορικὸ τῆς Ε' πράξης ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1647).

'Τ π 6 θ ε σ η . 'Ο Ροδολίνος, βασιλιάς τῆς Μέμφης, ἔχει ζητήσει σὲ γάμο τὸν Ἀρετούσα, κόρη τοῦ βασιλιά τῆς Καρχηδόνας, ὅχι δύμας γιὰ τὸν ἴδιον ἀλλὰ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ φίλου του Τρωίλου, βασιλιά τῆς Περσίκης, και τοῦτο γιατὶ δι Τρωίλος, ποὺ τὴν ἀγαποῦσε, εἴχε σκοτώσει ἀλλοτε στὸν πόλεμο τὸν ἀδερφό της και δι πατέρας δὲν συναινοῦσε στὸ γάμο. 'Αλλὰ δι Ροδολίνος και δι Ἀρετούσα νιώθουν ἀγάπητο δ ἔνας γιὰ τὸν ἄλλο, ἔτσι ποὺ δι Ροδολίνος βρίσκεται σὲ δίλημμα ἀνάμεσα στὸν έρωτα πρὸς τὴν Ἀρετούσα και στὴ φιλία του πρὸς τὸν Τρωίλο. Στὸ τέλος ὅλοι οἱ ἥρωες πεθαίνουν αὐτοκτονώντας. — Σωφρόνια εἶναι ἡ Νένα (τροφὸς) τῆς Ἀρετούσας, ἡ Λευκίππη δούλη της.

Tὰ χορικὰ τῆς Γ' και Ε' πράξης εἶναι σὲ ἐντεκασύλλαβο μὲ τὴ μορφὴ τοῦ σονέτου (τὰ δεύτερα σονέτα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης, ὑστερ' ἀπὸ τὰ κυπριωτικὰ ἔρωτικὰ τοῦ 16ου αἰώνα). Τῆς Δ' πράξης εἶναι σὲ λυρικές τετράστιχες στροφές μὲ σταυρωτὴ διμοικαταληξία και μὲ συνδυασμὸ ἐντεκασύλλαβων μὲ ἐφτασύλλαβους.

ZΗΝΩΝ. 'Αγνωστου συγγραφέα, μίμηση τῆς λατινικῆς τραγωδίας τοῦ 'Αγγλου Ιησουΐτη Joseph Simeon (1648), ποὺ ἐντάσσεται στὰ έργα τοῦ Θεάτρου τῶν Ιησουΐτῶν, μὲ αὐστηρὰ προκαθορισμένους κανόνες (ὅπως π.χ. τὴν ἔλειψη γυναικείων προσώπων). Σὲ πρόσφατη μελέτη του δ Σπ. Α. Εδαγγελάτος (Θησαυρίσματα, 5, 1968, 177-203) ἀπέδειξε πειστικὰ πώς τὸ δράμα δὲν εἶναι κρητικό, ὅπως τὸ θεωρούσαμε ὅλοι, ἀλλὰ δι τοι γράφτηκε και παίχτηκε στὴ Ζάκυνθο στὰ 1682-83. 'Ωστόσο δὲν νομίσαμε πώς ἔπρεπε

ν' ἀφαιρεῖ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸν τόμον αὐτὸν τῆς Ἀνθολογίας, γιατὶ δργανικὰ ἀνήκει ἀκόμη στὴν κρητικὴ ποίηση καὶ δείχνει τὴν ἐπίδραση, τοῦ κρητικοῦ θεάτρου στὰ Ἐφτάνησα λίγα χρόνια μετὰ τὴν πτώση τῆς Κρήτης. Χαρακτηριστικὲς εἰναι στὸ ἔργο οἱ λεπτομερεῖς σκηνικὲς ὁδηγίες, ποὺ μαρτυροῦν ἀνεπτυγμένη σκηνογραφικὴ τεχνικὴ (παρουσίαση φαντασμάτων, σκοτείνιασμα τῆς σκηνῆς, σκηνικὴ μουσική).—'Απὸ χειρόγραφο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν K. N. Σάθα, Κρητικὸν Θέατρον, Βενετία 1879. Κριτικὴ ἔκδοση ἑτοίμαζε ὁ Φ. Μπουμπουλίδης. Τ' ἀποσπάσματα ἐδῶ ἀποκαταστημένα κριτικὰ μὲ βάση τὸ χειρόγραφο.

Τὸ πόθε ση τῆς τραγῳδίας εἰναι οἱ δολοπλοκίες τοῦ Βυζαντινοῦ ἀυτοκράτορα Ζήνωνα (474 - 491) καὶ τοῦ ἔξαδέλφου του Λογγίνου, γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ θρόνο. Ἐκθρονίζουν τὸν Βασιλίσκο, δολοφονοῦν τὸν πατέρα του τὸν ἀρχιστράτηγο Ἀφράκιο, καὶ διατάσσουν τὴν ἐκτέλεση τοῦ πατριάρχη Πελάγιου ποὺ τὸν συκοφαντοῦν ὡς εἰδωλολάτρη. Στὸ τέλος, καὶ ἐνῷ οἱ δύο ἔξαδέλφοι πίνουν καὶ χαίρονται γιὰ τὴν ἔξοντωση τῶν ἀντιπάλων τους, δὲ ὑπουργὸς Ἀναστάσιος καὶ ὁ Σεβαστικὸς ἐπαναστατοῦν μαζὶ μὲ τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἐκθρονίζουν (Πρ. E', Σκ. 4 - 5). Τὸν Λογγίνο τὸν σκοτῶνουν, ἐνῷ τὸν Ζήνωνα τὸν θάβουν ζωντανὸν (Πρ. E', Σκ. 8 — παραλείποντα στ. 327 - 366).

Τὸ τραγούδι τοῦ μουσικοῦ. Σπῆν ἀρχὴ τῆς B' πράξης παρουσιάζεται δὲ Λογγίνος μαυροντυμένος καὶ ζητεῖ ἀπὸ ἕναν μουσικὸν νὰ τοῦ τραγουδήσῃ, γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ «ἀνάπταψη εἰς τόση του πρίκα» καὶ ζάλη.

β) Κωμῳδίες

KATZOYRMPΟS. Σήμερα ἔχει πιὰ ἔξακριβωθῆ ἀπόλυτα πῶς ἡ κωμῳδία εἰναι ἔργο τοῦ Γεωργίου Χορτάτου· ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις χρονολογοῦν σίγουρα τὸ ἔργο στὰ χρόνια 1595 - 1600. Σώζεται σ' ἥνα μοναδικὸ χειρόγραφο στὴν Ἀθήνα (Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἀρ. 2978), ἀπ' δους τὸ ἔξεδωσα κριτικά: Γεωργίου Χορτάτου Κατζούρμπος, κωμῳδία. Κριτικὴ ἔκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο Λίνον Πολλητη, 'Ηράκλειο Κρήτης 1964 ('Εταιρεία Κρητικῶν Ιστορικῶν Μελετῶν).

Τὸ πόθε ση, διπλῶς τῶν κρητικῶν κωμῳδιῶν, εἰναι διμοιδορφη καὶ ὑποτυπώδης: δυὸς νέοι (δὲ Νικολός καὶ ἡ Κασσάντρα) ἀγαποῦνται, ἀλλὰ ἡ ψυχομάνα τῆς νέας (ἡ Πουλισένα) θέλει, γιὰ νὰ κερδίσῃ χρήματα, νὰ τὴν παραδώσῃ στὸν γέρο Ἀρμένη. Στὸ τέλος φανερώνεται πῶς ἡ Κασσάντρα εἶναι ἡ κόρη τοῦ Ἀρμένη, ποὺ τὴν είχαν ἀρπάξει οἱ Τούρκοι, καὶ ἡ κωμῳδία τελειώνει μὲ τοὺς γάμους τῶν δυὸς νέων. Τὸ ἰδιότυπο χρῶμα δίνουν στὴν κωμῳδία οἱ διάφοροι κωμικοὶ τύποι: δὲ μπράβος Κουστουλιέρης (δὲ φαφλατάς

στρατιωτικός), οἱ «πολιτικὲς» καὶ οἱ «ρουφιάνες» ('Αρκολιὰ καὶ Ἀνέζα), δὲ Δάσκαλος ποὺ ἀνακατεύει τὰ ἐλληνικὰ μὲ τὰ λατινικὰ καὶ τὰ ιταλικά, οἱ διάφοροι δοῦλοι (δὲ Κατζάραπος, ποὺ εἶναι φαγάς —δὲ τύπος τοῦ παρασίτου—, δὲ Κατζούρμπος, δοῦλος «ριδικολόζος») κ.ά. Ἡ κωμῳδία παίζεται στὸ Κάστρο (τὸ 'Ηράκλειο) καὶ ἡ σκηνὴ παριστάνει δρόμο μπρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς Πουλισένας καὶ τοῦ γέρου 'Αρμένη.

Τὸ ἔργο ἀρχίζει πρώτη προὶ μὲ τὸν Νικολὸ κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἀγαπημένης του τὸν ἀκολουθεῖ δὲ δοῦλος του δὲ Κατζάραπος (φαγάς).

Στὴ B' πράξη παρουσιάζεται στὴ σκηνὴ ὡς κωμηματίας στρατιωτικὸς (δὲ miles gloriosus τῆς λατινικῆς κωμῳδίας, τὸ «παλικάρι τῆς φακῆς») καὶ ἀραδιάζει τὰ μεγάλα του λόγια.—'Ο παινετὸς Μιχάλης εἶναι πρόσωπο πραγματικό, δὲ Μιχαήλ ὁ Γενναῖος, ἡγεμὸν τῆς Μολδαβίας (Μπουγδανίας), γνωστὸς γιὰ τοὺς ἄγωνες του ἐναντίον τῶν Τούρκων (1595 - 1601) ἀπὸ τὴ μνεία αὐτῆς, καθὼς καὶ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ (τοῦ Γ', 1595 - 1603) παρακάτω (στ. 48), χρονολογεῖται μὲ ἀκρίβεια ἡ κωμῳδία (βλ. παραπάνω).

Σκηνὴ 7. 'Η 'Αρκολιὰ στὸν πίνακα τῶν προσώπων ἀναφέρεται ως «γριὰ ρουφιάνα καὶ δασκάλα», ἡ Πουλισένα εἶναι ἡ ψυχομάνα τῆς Κασσάντρας (μεσίτρα καὶ αὐτῆς) καὶ ἡ 'Αρωνόσα ἡ φαμέγια τῆς (δούλη).

Πράξη Γ', Σκηνὴ 8. 'Ο Κουστουλιέρης εἶναι ὁ ἀγαπητικὸς τῆς Πουλισένας. Σὲ προηγούμενη σκηνὴ τὸν εἶχε κλείσει ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι της καὶ ἐκεῖνος ἔφυγε γεμάτος θυμὸς ζητώντας νὰ τὴν ἐκδικηθῇ. Ἐπιστρέφει τώρα.

Πράξη Α', Σκ. 8. 'Ο Κουστουλιέρης ξαναγυρίζει φορτωμένος ἄρματα, γιὰ νὰ πάρῃ τὴν ἐξάκηση του ἀπὸ τὴν Πουλισένα, ὅστερ' ἀπὸ τὴ σκηνὴ ποὺ προηγήθη (Πρ. Γ', Σκ. 8). 'Αντιμέτωπα τὰ δύο κωμικὰ πρόσωπα, δὲ μπράβος καὶ δὲ Δάσκαλος. 'Ο Δάσκαλος ἀνακατεύει ἐλληνικά, λατινικά καὶ ιταλικά (τὰ λατινικὰ τυπῶνται ἐδῶ μὲ στοιχεῖα πλάγια). Τὰ λατινικά του κυρίως δημιουργοῦν παρεξηγήσεις (λογοπαίνει) (στ. 307, 311, 313). ὡστόσο ἀρχίζουν καὶ οἱ δύο τὶς κωμησιολογίες (στ. 321 κ.ά. —στοὺς στ. 327 - 330 ἀπαριθμησῃ δපλῶν), καὶ μάλιστα δὲ Δάσκαλος ἀπαγγέλλει ἔνα δχτάστιχο ιταλικό (σὲ ψφος πομπῶντας καὶ ἔξεζητημένο, γεμάτο δνόματα μυθολογικά), ἀπὸ τὸ ὅποιο φυσικά οὔτε δὲ Κουστουλιέρης οὔτε δὲ Κατζούρμπος καταλαβαίνουν τίποτα (σειρὰ παρεξηγήσεις, στ. 372 κ.ά.). 'Η σκηνὴ τελείωνε ἀσχημα, πάλι ἀπὸ μιὰ παρεξηγήση τοῦ Κατζούρμπος: δὲ Δάσκαλος δνομάζει τὸν Κουστουλιέρη Γιαζόνε ('Ιάσωνα), ἐνῷ δὲ Κατζούρμπος ἀκούει γιὰ ζό 'ναι (ζῶο εἶναι). Στὶς γροθίες τῶν δυὸς δὲ Δάσκαλος ἀμύνεται μὲ μιὰ «λιμπριά» (χτύπημα μὲ βιβλίο) στὸ κεφάλι τοῦ Κουστουλιέρη. —Στ. 349, 351, 361 Κουβεστιάνος, Τροχάλης, Rangone: δνόματα πραγματικά. δὲ Baldassare Rango-
ne, ἀρχηγὸς τῆς militia, πέθανε στὴν Κρήτη τὸ 1581.—Καθὼς ἔδειξε δ. A. L.

Vincent, μιὰ πηγὴ τοῦ «Κατζουρμπου», Κρητ. Χρον. 20, 1966, 7 - 16, τὸ δυχτάστιχο εἶναι παραμένο ἀπαράλλαχτο ἀπὸ τὴν κωμῳδία «La Fanciulla» τοῦ Giovanni Battista Marzi, ποὺ παραστάθηκε στὰ 1569 καὶ τυπώθηκε στὴν Μπολόνια γύρω στὸ 1580. (Τὸ κείμενο τῆς Ιταλικῆς κωμῳδίας μᾶς βοηθᾷ νὰ διορθώσουμε σὲ δρισμένα σημεῖα καὶ τὸ κείμενο στὸν Κατζουρμπο). Ἐπίσης πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα εἶναι παραμένα ἀπὸ τὴν ἴδια κωμῳδία.

Πράξη Ε', Σκηνὴ 11 - 12. Τὸ ἔργο πλησιάζει πρὸς τὴ λύση του· ἡ ἀναγνώριση τῆς χαμένης κόρης ἔχει γίνει· ὅλοι ἔχουν μπῆ μέσα στὸ σπίτι τῆς Πουλισένας, ἀπ' ὃπου θὰ βγοῦν σὲ λίγο, γιὰ νὰ πάνε στὸ σπίτι τοῦ Ἀρμένη γιὰ τὸ γάμο. Ὁ Δάσκαλος ἔχει μείνει μόνος καὶ ἐρωτοτροπεῖ μὲ τὴν Πουλισένα. Ἡ ἔννοια τοῦ μονόλογου τοῦ Δασκάλου εἶναι πώς, ἐνῶ πρέπει κανεὶς νὰ συναναστρέφεται μὲ καλοὺς ἀνθρώπους, ὅπως διδάσκουν ὁ Κάτων καὶ ὁ Κικέρων, αὐτὸς ἔμπλεξε μὲ κακές συντροφίες, κι ἔτσι παρασύρθηκε, ὥστε «νὰ νιώθῃ μὲς στὰ σωθικά του ἔναν λάγριο πόθο» γιὰ τὴν Πουλισένα· θὰ θελεῖ ἀλλωστε ν' ἀποκτήσῃ ἔνα γιό, ποὺ θὰ γινόταν ἀσφαλῶς διάσημος σὰν τὸν Γκουαρίνο (βλ. παρακάτω). Τέλος, «μιπατσελάδος (ἀλλόφρων) ἀπὸ τὸν πόθο», χτυπᾶ τὴν πόρτα τῆς Πουλισένας.

Τὸ τέλος. Ὁ Κουστουλιέρης ἔχει φτάσει τελευταῖος καὶ θέλει νὰ μάθῃ τὶ συμβαίνει. Ἀφοῦ μποῦν δῆλοι στὸ σπίτι τοῦ Ἀρμένη, ὁ Κατζάραπος, ὅπως σὲ δῆλες σχεδὸν τὶς Ιταλικὲς κωμῳδίες τῆς ἐποχῆς, ἀπαγγέλλει τὸν ἐπίλογο, ποὺ ἀπευθύνεται στοὺς ἀκροατὲς (ἀρχοντες τιμημένοι).

ΣΤΑΘΗΣ. Ἀγνωστου συγγραφέα, γραμμένη πρὶν ἀπὸ τὸ 1645. Ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν K. N. Σάθα, Κρητικὸν Θέατρον, Βενετία 1879. Καινούργια ἔκδοση ἀπὸ τὴν Lidia Martini τυπώνεται στὴ σειρὰ τῆς «Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης». Στὴν πρώτη ἔκδοση εἶχα ἀποκαταστήσει τὸ ἀποστάσματα κριτικὰ μὲ βάση τὸ χειρόγραφο· ἐδῶ ἔλαβα ὑπόψη μου καὶ τὴ νέα κριτικὴ ἔκδοση. Τὸ ἔργο παρουσιάζει πολλὰ χάσματα καὶ φαίνεται πώς μᾶς ἐσώθηκε σὲ μὰ συντομευμένη διασκευὴ σὲ τρεῖς πράξεις.

Κι ἐδῶ ἡ ὑ πόθε ση εἶναι πάνω κάτω ἴδια, μόνο ποὺ ἔχουμε δύο ζευγάρια ἐρωτευμένων. Ἡ Φαΐδρα, κόρη τοῦ Κυπριώτη Στάθη, ἀγαπᾶ τὸν νέο Χρύσιππο, αὐτὸς δύμας ἀγαπᾶ τὴ Λαμπρούσα, τὴν κόρη τοῦ Ντοτόρε, ἐνῶ τὴ Φαΐδρα τὴν ἀγαπᾶ ὁ φίλος του ὁ Πάμφιλος. Ὁ Ντοτόρες (δικηγόρος) ἔχει ἐρωτευτῇ τὴ Φαΐδρα καὶ τὸ ἔχουν συμφωνήσει μὲ τὸν πατέρα τῆς νὰ τὸν κάνῃ γαμπρὸ (ὁ Ντοτόρες εἶναι γέρος, ἀλλὰ πλουσιος), κι αὐτὸς θὰ παντρέψῃ τὴ θυγατέρα του τὴ Λαμπρούσα μὲ τὸν Χρύσιππο. Στὸ μεταξύ ἡ Φαΐδρα ἀρραβωνιάζεται κρυφὰ μὲ τὸν Πάμφιλο (ποὺ τὴν ἀγαπᾶ), νομίζοντας πώς

εἶναι ὁ Χρύσιππος. Τὰ πράματα ἔσκαθαρίζουν μὲ τὸν ἔρχομό του Γαβρήλη, ἐμπόρου ζακυθινοῦ, πατέρα (ὅπως νομίζουν) τοῦ Χρύσιππου, ποὺ δύμας ἀποκαλύπτει πώς ὁ Χρύσιππος δὲν εἶναι γιός του, ἀλλὰ δὲ γιὸς τοῦ Στάθη, ποὺ τὸν εἶχαν ἀρπάξει μικρὸν οἱ Τούρκοι. Ἡ κωμῳδία τελειώνει μὲ τὸν διπλὸ γάμο τῶν ἐρωτευμένων νέων.

Πράξη Α', Σκ. 7. Ὁ Ντοτόρες (δικηγόρος) ἀπὸ τὸν ἔρωτα ἔχει χάσει τὰ λογικὰ του.—Στ. 292 - 96. Μπράτολος εἶναι ὁ περίφημος Ιταλὸς νομομάθης Bartolo da Sassoferato (1314 - 1357). τς Ἀτζόνους· πετυχημένη διόρθωση τῆς Lidia Martini τοῦ ἀκατανόητου Τζανόνους τοῦ χειρογράφου. Ὁ Azzone (ἢ Azzo dei Porei), ἀπὸ τὴν Μπολόνια, ἤταν ἔνας ἀπὸ τοὺς πιὸ διάσημους νομοδιδασκάλους τοῦ Μεσαίωνα († 1230), ποὺ τὰ ἔργα του ἐκδίδονταν ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα.—Τὰ τυγκέστα (digesta) εἶναι ἡ λατινικὴ ὀνομασία γιὰ τοὺς «Πανδέκτες» τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου. —Ορλάντος· ἀναφέρεται στὸ γνωστὸ μεγάλα ποίημα τοῦ Λοδοβίκου Ἀριόστο «Orlando furioso» (Ὁ μανιόμενος Ὁρλάνδος), δημοσιευμένο γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1516.

Πράξη Β', Σκ. 9. Ὁ Χρύσιππος περιμένει τὸν πατέρα του (ὅπως τὸν νομίζει) τὸν Γαβρήλη. Ἀρέτας εἶναι ὁ δοῦλος του.

Πράξη Γ', Σκ. 4. Καὶ στὸν «Στάθη» ὑπάρχουν οἱ ἄλλοι κωμικοὶ τύποι, ὁ μπράτος, ὁ Δάσκαλος (ποὺ ἔχει μάλιστα τὸ ὄνομα Ἐρμογένης), ὁ λαίμαργος δοῦλος (Πετροῦτσος, ὑπηρέτης τοῦ Στάθη) κ.ἄ.—Σκ. 5. Καὶ ὁ Φόλας καὶ ὁ Πετροῦτσος εἶναι ὑπηρέτες τοῦ Στάθη· ὁ δεύτερος δημάσει, ὁ τύπος τοῦ λαίμαργου καὶ παράσιτου, ὁ πρῶτος περισσότερο κωμικός, «ριδικολόζος». Αὐτὸς θὰ πῆ καὶ στὸ τέλος τὸν ἐπίλογο. Τὰ καλὰ μαντάτα (στ. 365), ποὺ τοὺς ἔφερε ὁ Φόλας, εἶναι γιὰ τοὺς δυοὺς γάμους· καὶ ὁ Χρύσιππος καὶ ἡ Φαΐδρα εἶναι παιδιά τοῦ Στάθη.

ΦΟΡΤΟΥΝΑΤΟΣ. Κωμῳδία τοῦ Μάρκου - Αντώνιου Φόσκολου, γραμμένη στὰ χρόνια τῆς πολιορκίας τοῦ Κάστρου, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1662, ἔτος δῆλο πού—σύμφωνα μὲ πρόσφατες ἀρχειακὲς ἔρευνες—πέθανε ὁ ποιητὴς (βλ. A. L. Vincent, περ. Θησαυρίσματα 4, 1967, 53 - 84, καὶ 5, 1968, 119-179). Τὸ ἔργο ἔχει πάρα πολλὲς ἀναλογίες μὲ τὸν «Κατζουρμπο», τὸν διποὺ φανερὰ μιμεῖται καὶ στὸ σύνολο καὶ σὲ δρισμένες σχημές. —Ἀπὸ τὸ μοναδικὸ χειρόγραφο, ποὺ εἶναι τὸ αὐτόγραφο τοῦ ποιητῆ, δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Στ. Ξανθουδίδη (Ἄθ. 1922)—ἀπ' ὃπου παίρνουμε τὸ ἀποστάσματα. Νέα κριτικὴ ἔκδοση ἔχει ἔτοιμη ὁ A. L. Vincent.

Τὸ πόθε ση εἶναι ὁ Φουρτουνάτος καὶ ἡ Πετρονέλα, ἡ κόρη τῆς κερα - Μηλιάς. Μὲ τὴν κόρη εἶναι δύμας ἐρωτευμένος καὶ δὲ γέρος γιατρὸς Λουράς, ξένος (ἀπὸ τὸ Αγκούρι) ἐγκαταστημένος στὸ Κάστρο, καὶ ἡ

κερα - Μηλιά, τύπος γριάς τσιγκούνας, δέχεται πρόθυμα νά τοῦ τὴ δώσῃ. 'Αλλὰ καὶ ἐδῶ ὁ ἔρχομός του μισέρ Γιαννούτσου ἀποδείχνει πώς ὁ Φουρτουνάτος εἶναι τὸ χαμένο παιδί του γερο - Λούρα.

Πρόξη Α', Σκ. 2. 'Ο Μποζίκης εἶναι ὁ λαϊμαργος δοῦλος (ἀντίστοιχο του Κατζάραπου στὸν «Κατζούρμπο»). Τὸ κωμικὸ πρόσωπο τοῦ γέρου ἔρωτευμένου (ὅπως ὁ Ἀρμένης στὸν Κατζούρμπο, καὶ ὁ Ντοτόρες στὸν Στάθη) συμπίπτει ἐδῶ μὲ ἄλλον γνωστὸ τύπο τῶν Ιταλικῶν κωμωδιῶν, τὸ γιατρό, ποὺ ἀντίστοιχο του δὲν ἔχουμε στὶς ἄλλες δύο κωμωδίες.

Πρόξη Γ', Σκ. 3. 'Ο Δάσκαλος μὲ τὰ ἐπιχειρήματά του προσπαθεῖ νά πειστὴ τὸν Λούρα γιατὶ δὲν εἶναι σωστό, γέρος αὐτός, νά παντρευτῇ τὴ νέα κοπέλα. Κι ἐδῶ ἔχουμε τὶς συνηθίσμένες παρεξηγήσεις - λογοπαίγνια (στ. 183). —*Σκ. 4.* 'Η κερα - Πετρού εἶναι ἡ προξενήτρα (ὅπως ἡ Ἀρκοιλά καὶ ἡ Ἀνέζα στὸν «Κατζούρμπο»), ποὺ ὁ γερο - Λούρας ζητᾷ τὴ μεσολάβηση τῆς, γιὰ νὰ καταφέρῃ τὴν Πετρονέλα.

Πρόξη Ε', Σκ. 1. 'Η Ἀγοστίνα εἶναι φαμέγια (ὑπηρέτρια) τῆς κερα - Μηλιᾶς.

γ) "Αλλα δράματα

ΠΑΝΩΡΙΑ / ΓΥΠΑΡΗΣ. Τὸ μόνο δεῖγμα στὴν Κρήτη ἐνὸς δραματικοῦ εἰδους ποὺ ἡταν πολὺ διαδεδομένο στὴν Ἀναγέννηση, τοῦ ποιμενικοῦ δράματος (*tragedia pastorela*). 'Η πρόσφατη ἀνακάλυψη ἐνὸς καινούργιου χειρογράφου τοῦ ἔργου ἔδειξε πώς ὁ σωστότερος τίτλος του εἶναι μᾶλλον «Πανώρια», καὶ ἀκόμα (πολὺ πιὸ σημαντικό) πώς εἶναι καὶ αὐτὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Χορτάτση (νεανικὸ πιθανότατα, γύρω στὰ 1585 - 1600). Ωστόσο κρατήσαμε τὸν τίτλο «Γύπαρης» μὲ τὸν ὅποιο τὸ ἔργο ἔχει γίνει γνωστό. —Πρώτη ἔκδοση ἀπὸ τὸν K. N. Σάθα, Κρητικὸν Θέατρον, Βενετία 1879. Δεύτερη ἔκδοση, μὲ βάση τὰ δύο τότε γνωστὰ χρφ, ἀπὸ τὸν E. Κριαρᾶ, Γύπαρης, κρητικὸν δράμα. Πηγαὶ - κείμενον ('Αθ. 1940). Νεώτερη κριτικὴ ἔκδοση, ἀπὸ τὸν Ιδιον, μὲ βάση καὶ τὰ τρία γνωστὰ σήμερα χρφ, κυκλοφόρησε πρόσφατα (1976) στὴ σειρὰ τῆς «Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης». Τὸ κείμενο ποὺ δίνουμε εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν πρώτη ἔκδοση τῆς Ποιητικῆς 'Ανθολογίας, τὸ ὅποιο ἀκολουθεῖ βασικὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ E. Κριαρᾶ, — δέχεται δμως συχνὰ καὶ ἄλλες γραφὲς τῶν χειρογράφων.

"Οπως σὲ ὅλα τὰ ποιμενικὰ δράματα, ἡ ὑπόθεση σὲ στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα δύο βοσκῶν : δ Γύπαρης καὶ δ Ἀλέξης ἀγαποῦν δύο βοσκοπούλες, τὴν Πανώρια καὶ τὴν Ἀθούσα, ποὺ δὲν καταδέχονται δμως τὸν ἔρωτά τους καὶ θέλουν νὰ ζοῦν ἐλεύθερες, κυνηγώντας στὰ βουνά καὶ στὰ δάση. Οἱ βοσκοὶ στὸ τέλος καταφέύγουν στὴν Ἀφροδίτη καὶ τὴν ίκετεύουν νά τὶς

κάμη νά συγκλίνουν στὸν ἔρωτά τους, κι αὐτὴ στέλνει τὸ γιό της τὸν "Ἐρωτας, ποὺ τὶς χυταὶ μὲ τὸ τόξο του καὶ φέρνει ἔτσι τὴν αἴσια λύση.

Τὸ ἔργο, ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο Ιταλικά, ἔχει ἀρκετὰ στοιχεῖα ὑπερβολῆς καὶ ἐκζήτησης. Τέτοια εἶναι οἱ μακριοὶ μονόλογοι τῶν ἥρωων, ὅπως τῆς Πρ. A' Σκ. 1, τῆς Πρ. B' Σκ. 4, πρὸς ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα νά τὴ φιλήσῃ, καὶ ποὺ πολὺ τῆς θῆσης τῆς ίδιας πράξης, ὅπως ὁ Γύπαρης (ὅπως καὶ δλοὶ οἱ ἔρωτευμένοι βοσκοὶ τῶν δραμάτων αὐτῶν) ἔτοιμάζεται ν' αὐτοκτονήσῃ. (Παραλείπονται οἱ στ. 201 - 228, 521 - 522 καὶ 529 - 530, ποὺ περιέχονται ἀλλωστε μόνο στὸ ἔνα ἀπὸ τὰ δύο χφφ).

Πρόξη Γ', Σκ. 1. 'Η γριά Φροσύνη εἶναι πρόσωπο μᾶλλον κωμικὸ (ὅπως καὶ ὁ πατέρας τῆς Πανώριας, ὁ γερο - Γιαννούλης). 'Ἐδῶ ἀναπτύσσει ὅλη τὴ ρητορικὴ τῆς, γιὰ νὰ πειστὴ τὴν Πανώρια πόσο ἀδικοῦ ἔχει νά πειφρονῇ τὸν ἔρωτα. —*Σκ. 4.* 'Ο ἔρωτας τοῦ Ἀλέξη εἶναι διαφορετικός ἀγαπᾶ τὴν Ἀθούσα, ἀλλὰ εἶναι δειλὸς καὶ δὲν τολμᾶ νά τῆς τὸ πῆγα γιατὶ φοβᾶται τὴν δργὴ τῆς ἀν τῆς τὸ φανερώση.

Πρόξη Δ', Σκ. 4. Οἱ βοσκοὶ, ὅπως εἰδαμε, κατὰ συμβουλὴ τῆς Φροσύνης καταφέύγουν στὴν Ἀφροδίτη, γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἐπέμβασή της. Προσβύτης εἶναι ὁ Ιερέας τῆς Ἀφροδίτης. (Παραλείπονται οἱ στ. 273 - 296).

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ ἔχει μιὰ ίδιαίτερη θέση μέσα στὸ κρητικὸ θέατρο. Δὲν εἶναι οὔτε τραγῳδία (τὸ τέλος εἶναι αἴσιο), οὔτε φυσικά, κωμωδία ἡ δράμα ποιμενικό. Εἶναι ἔνα δράμα μὲ ὑπόθεση θρησκευτική, τὸ γνωστὸ ἐπεισόδιο τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Γράφτηκε, σύμφωνα μὲ μιὰ μαρτυρία, τὸ 1635, καὶ οἱ περισσότεροι φιλόλογοι πιστεύουν σήμερα πώς ποιητής εἶναι ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος, ὁ ποιητής τοῦ «Ἐρωτόκριτου». 'Η πρώτη (πιθανάτατα) ἔκδοση τοῦ 1696 δὲν μᾶς ἔχει σωθῆναι νά ἔκδοση τοῦ 1713 (στὴ Βενετία) ἀπ' ὅπου ἀνατυπώθηκε πολλὲς φορές. Νεώτερη κριτικὴ ἔκδοση Γ. A. Μέγα, 'Αθ. 1943, 1954. Βλ. ἐπίσης Βιτσέντζος Κορνάρος, 'Η Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Εἰσαγωγὴ "Αγγελος Τερζάκης. Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ε[λένη] Τ[σαντσάνογλου], 'Αθήνα 1971 (Ἐκδόσεις 'Ερμῆς, Νέα Ελληνικὴ Βιβλιοθήκη 14). Τὸ κείμενο μας στηρίζεται στὶς δυὸ αὐτὲς ἐκδόσεις, μὲ ἐλάχιστες ποὺ καὶ ποὺ ἀλλαγές.

Τὸ ἔργο ἀρχίζει μὲ τὸ μήνυμα ποὺ φέρνει δ 'Αγγελος στὸν κοιμισμένον Ἀβραάμ. "Τοστὲρ ἀπὸ τὴν πρώτη του ἀντίδραση καὶ ἀπὸ τοὺς θρήνους τῆς Σάρρας, δ Ἀβραάμ ξυπνᾷ τὸν Ισαάκ καὶ ἔκκινοῦν γιὰ τὸ βουνό ὅπου θὰ γίνη ἡ θυσία. Τοὺς ἀκολουθοῦν οἱ δοῦλοι, ὁ Σόφρερ καὶ ὁ Σιμπλάν. Τρεῖς μέρες περπάτησαν, καὶ ἀφοῦ δ Ἀβραάμ ἀποκαλύπτει στὸ γιό του τὴν ἀλήθεια (στ. 785 - 792) ἔτοιμάζεται νά ἐκτελέσῃ τὴ θυσία δ 'Αγγελος δμως ἐμφανίζεται

πάλι και τὸν προστάζει νὰ βάλῃ τὸ μαχαίρι στὴ θήκη (στ. 941 κ.ξ.), γιατὶ ἡ πίστη του θριάμβεψε στοὺς οὐρανούς. Ἐπιστρέφουν στὸ σπίτι, διού εἶχαν ἀφήσει τὴ Σάρρα μὲ τὶς δοῦλες τῆς (τὴν "Αὐτὰ καὶ τὴν Ταμάρ"), καὶ ὅλοι μαζὶ εὐχαριστοῦν στὸ τέλος τὸ Θεό γιὰ τὴν εὐπλαγχία του.

Τὸ δράμα (μοναδικὸ παράδειγμα) δὲν εἶναι μοιρασμένο σὲ πράξεις καὶ σκηνές: εἶναι γραμμένο δλόνιληρο χωρὶς διακοπή, μολονότι ἀλλάζει ὁ τόπος τῆς δράσης (σπίτι τοῦ Ἀβραάμ, δρόμος, βυνὸ τῆς θυσίας, καὶ πάλι δρόμος καὶ σπίτι).

Ο ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Ο «Ἐρωτόκριτος» εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο καὶ τὸ πιὸ σημαντικὸ ἔργο τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, γραμμένο ἀπὸ τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο. Γιὰ τὴν ἀκριβέστερη χρονολογία δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτη συμφωνία, τὸ πιθανότερο εἶναι πῶς γράφτηκε ἀνάμεσα στὸ 1640 - 1660. Πρώτη ἔκδοση, ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βόρτολι, στὴ Βενετία, 1713. Πάρα πολλὲς μεταγενέστερες. Λαμπρὴ κριτικὴ ἔκδοση μὲ ἐκτενέστατη εἰσαγωγή, γλωσσάριο κτλ., ἀπὸ τὸν Στέφανο Α. Ξανθουδίδη, Ἡράκλειον Κρήτης 1915. Μικρὴ ἔκδοση ἀπὸ τὸν Ιδιον, 'Αθ. 1928 (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων). ἀνατύπωση (μὲ εἰσαγωγὴ Λίνου Πολίτη), τ. 1 - 2, 'Αθ. 1952, Ἐκδ. οἰκος Γ. Παπαδημητρίου (100 'Αθάνατα Ἐργα, ἀρ. 26 - 27). Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση (χωρὶς καμὶα μεταβολὴ) σ' ἔναν τόμο, Ἐκδοτ. Οἰκος «Ἀστήρ», 'Αλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, 'Αθ. 1968. (Νέα ἔκδοση, μὲ ἀναθεωρημένη τὴν εἰσαγωγὴ μου, θὰ κυκλοφορήσῃ μέσα στὸ 1976). Τὸ κείμενο Ξανθουδίδη (χωρὶς νὰ τὸ μνημονεύῃ ρητὰ) δίνει καὶ ἡ ἔκδοση Γαλαξία, 'Αθ. 1962 (εἰσαγωγὴ Πιάργον Σεφέρων). Νεώτερη ἔκδοση γιὰ τὴ «Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη» ἐτοιμάζει ὁ Α. Στ. Αλεξίου. Δείγματα τῆς προπαρασκευαστικῆς του ἔργασίας (πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὴν ὅλη ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου) ἔδωσε σὲ δύο ἀρθρά του: Γλώσσα καὶ στιχουργία τοῦ Ἐρωτόκριτου στὴν ἔκδοση Ξανθουδίδη, Κρητ. Χρον. 23, 1971, 199-208, καὶ Κριτικὰ στὸν Κορνάρο, αὐτ. 25, 1973, 397-412. Ἐδῶ δίνουμε κατὰ βάση τὸ κείμενο Ξανθουδίδη (ἀπὸ τὴν ἔκδοση Παπαδημητρίου), ἀναθεωρημένο δμως σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. 'Αλεξίου (καὶ μὲ τὴν ἀδειά του).

Οσο κι ἀν πολλοὶ τὸ δνομάζουν ἔπος, ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι ἔνα ποίημα ἀφηγηματικὸ (ἢ ἔμμετρο μυθιστόρημα), μὲ ὑπόθεση ἔρωτικὴ καὶ πολεμικὴ. Πρότυπό του τὸ μεσαιωνικὸ γαλλικὸ μυθιστόρημα «Paris et Vienne» (δ Παρίσιος καὶ ἡ Βιέννη). Βρισκόμαστε στὴν ἀρχαίᾳ ἐποχῇ· διασημάτια τῆς Αθήνας, Ἡράκλης ἀποκτᾶ, υστερ' ἀπὸ πολλὰ χρόνια, μιὰ θυγατέρα, τὴν Ἀρετούσα. Τὸ ποίημα στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς Ἀρετούσας καὶ τοῦ Ἐρωτό-

κριτού, τοῦ γιοῦ τοῦ σύμβουλου τοῦ βασιλέα, τοῦ Πεζόστρατου, καὶ γύρω ἀπὸ τὶς δυσκολίες ποὺ ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ τὰ βάσανα ποὺ περνοῦν διὰπου νὰ φτάσουν στὸ αἷσιο τέλος.

Μέρος Α'. Ὁ Ἐρωτόκριτος ἀρχίζει νὰ αισθάνεται ἔρωτα γιὰ τὴ βασιλοπούλα. Ὁ φίλος του διολύδωρος τοῦ δίνει νὰ καταλάβῃ πόσο ἀταίριαστο εἶναι ν' ἀγαπήσῃ τὴν κόρη τοῦ βασιλιά καὶ ἀφέντη του. Ὁ Ἐρωτόκριτος παρηγοριέται τραγουδώντας τὶς νύχτες ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι. Τὸ τραγούδι δμως ἀνάβει καημούς στὴν Ἀρετούσα ποὺ δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ τραγούδα τόσο νόστιμα; Καὶ σιγὰ σιγά, καὶ μ' ὅλα τὰ γνωστικὰ διατάματα τῆς Νέννας (τῆς παραμάνας τῆς), τὸ πάθος γιὰ τὸν ἄγνωστο τραγουδιστὴ δὲν καὶ ριζώνει περισσότερο μέσα της. Καὶ μὰ φορά, ἐνδὲ διατάξεις λείπει, σὲ μιὰ ἐπίσκεψη στὸ σπίτι του βρίσκει στὸ συρτάρι τὰ τραγούδια κι ἔτσι μαθαίνει πῶς αὐτὸς εἶναι ὁ ἄγνωστος τραγουδιστὴς καὶ πῶς γι' αὐτὴν ἥταν τὰ τραγούδια. Στὸ τέλος καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἀρετούσα ξέρουν ὅ ἔνας τὴν ἀγάπη τοῦ ἄλλου δὲν ἔχουν μιλήσει δμως ἀκόμη.

Μέρος Β'. Τὸ κανταρικὸ οχτάποντας τὴν κόρη του κακοκαρδισμένη ἐτοιμάζει ἔνα λαμπρὸ κονταροχτύπημα (παιγνίδι ἱπποτοκό), διού καλεῖ καὶ ἔρχονται βασιλόπουλα καὶ ἀφεντόπουλα ἀπ' δλα τὰ μέρη τῆς ἐλληνικῆς γῆς. Ὁ ποιητὴς μᾶς τοὺς παρουσιάζει, τὸν καθέναν μὲ τὸ ἰδιαίτερο ἥθος του. Ὁ ἀφέντης τῆς Ἄξεως π.χ. (τῆς Νάξου) εἶναι καλασυνάτος καὶ γλυκός, δι γίδος τοῦ Ρήγα τοῦ Βυζάντιου περιγράφεται μὲ τὰ λαμπρότερα χρώματα, δι Καραμανίτης ('Ανατολίτης) εἶναι μιὰ ἐμφάνιση σκοτεινή, γεμάτος μίσος καὶ κακία. Ἐχει μεγάλη δύχθοιτα μὲ τὸν Κρητικό, καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Βασιλιά νὰ λύσουν τὶς δικφορές τους μὲ μονόμαχία. Τὸ κονταροχτύπημα ἀναβάλλεται γιὰ τὴν ὅλη μέρα· τὰ παλικάρια κονταροχτυποῦν τὸ ἔνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ νικητής εἶναι (φυσικά) ὁ Ἐρωτόκριτος, ποὺ παίρνει ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Ἀρετούσας τὸ χρυσὸ στεφάνι, τὸ ἔπαθλο τοῦ ἀγώνα.

283 - 412. Η περιγραφὴ τῶν παλικαριῶν ποὺ ἔρχονται νὰ κονταροχτυπήσουν γίνεται μὲ τὸν ἴδιο τυπικὸ τρόπο, μὲ διαφορετικὲς δμως κάθε φορὰ λεπτομέρειες. Περιγράφεται πρῶτα τὸ ἀλογο τὸ καθενὸς καὶ τ' ἀρματωτὰ ποὺ φορᾶ, καὶ μᾶς δίνεται ὑστερα ἡ ιστορία του (ἰδιαίτερα ἡ ἔρωτικὴ) καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς ζωγραφιᾶς ποὺ ὑπάρχει στερεότυπα στὴν περιεφάλαια τους (στ. 307, 361) καὶ εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν ιστορία τους, καθὼς καὶ τὸ δίστιχο ποὺ τὴν ἐρμηνεύει. Οι περισσότεροι φοροῦν πάνω ἀπὸ τὴν ἀρματωτὰ τους μιὰ «φορεσά» (στ. 301), ένα ἰδιαίτερο ρούχο ποὺ σκέπαζε τὴν ἀρματωτὰ καὶ ποὺ ἥταν δεῖγμα εὐγένειας· τὴ φορεσά δὲν τὴ φοροῦν μόνο ἐκεῖνοι ποὺ διοιητὴς τοὺς παρουσιάζει ὡς ἰδιαίτερα ἄγριους καὶ ἀντιπαθητικούς· δι ἀφέντης τῆς Σκλαβούνιας, δι Καραμανίτης (στ. 349 - 50), καὶ δι Δρακόμαχος, ἀφέντης τῆς Πά-

τρας. Τοῦ Γλυκάρετου ἡ φορεσά εἶναι δικτάτη, δηλ. δικτυωτή (στ. 301).— 'Ο Καραμανίτης, τοποθετημένος ἀνάμεσα σὲ δύο ἀπὸ τοὺς πιὸ συμπαθητικοὺς ἀγώνιστές, εἶναι μὰ μορφὴ ἰδιαίτερα σκοτεινή. Εἶναι 'Ανατολίτης (μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ μάλιστα πλεξίδα τῶν μαλλιῶν, στ. 334), καὶ ἀκόμη ἄπιστος (στ. 323). 'Η ἰδιαίτερη ὅχθοιτα ποὺ ἔχει μὲ τὸ νησὶ τῆς Κρήτης, καὶ ἴδιως ἡ μονομαχία του μὲ τὸν Κρητικὸν Χαρίδημο ποὺ ἀκολουθεῖ (στ. 1039 - 1176), δεῖχνει πῶς ὁ ποιητὴς στὸ πρόσωπό του συμβολίζει τὸν Τοῦρκο. "Ολοὶ μάλιστα τὸ παρένθετο καὶ ἀρκετὰ μακρὺ αὐτὸ ἐπεισόδιο (στ. 769 - 1180), ποὺ δὲν ἔχει ἀμεσητὴ σχέση μὲ τὴν πλοκὴν τοῦ ἔργου, εἶναι γιὰ πολλοὺς ἑρευνητὲς μὰ σημαντικὴ ἔνδειξη πῶς τουλάχιστον τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἔργου γράφτηκε ἀφοῦ εἶχε ἀρχίσει ὁ μεγάλος Τουρκοκρητικὸς πόλεμος (1645 - 1669).

1039 - 1176. Τὸ κονταροχτύπημα ἡταν ἀπλῶς ἔνα παιγνίδι, ἄγριο βέβαια, ἀλλὰ παιγνίδι ἵπποτικό· τὸ κοντάρια δὲν εἶχαν αἰχμή, καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἡταν ποιὸς θὰ ρίξῃ τὸν ἄλλον κάτω ἀπὸ τὴ σέλα. Ἐδῶ δῆμως τὸ παιγνίδι εἶναι «θανατερόν», πρόκειται γιὰ πραγματικὴ μονομαχία, γιὰ νὰ λυθῇ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Κρητικὸν καὶ τὸν Καραμανίτη, καὶ τὸ τέλος θὰ εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο.

1467 - 1524. Τὸ μοίρασμα τῶν ἀντιπάλων στὸ κονταροχτύπημα ἔγινε μὲ κῆρο· ὁ Κρητικὸς Χαρίδημος θὰ κονταροχτύψῃ μὲ τρεῖς ἀντιπάλους, τὸ ἔδιο καὶ ὁ Ἔρωτόκριτος, ἐνῷ ὁ Κυπρίδημος τῆς Κύπρου θὰ ἔχῃ ν' ἀντιμετωπίσῃ τέσσερεις. "Ολα αὐτὰ τὰ κονταροχτύπηματα, καθὼς καὶ τὸ τελικό, ἀνάμεσα στὸν Κυπρίδημο καὶ τὸν Ἔρωτόκριτο, δέκα συνολικά, περιγράφονται ἀπὸ τὸν ποιητὴ μὲ τὶς παραμικρὲς λεπτομέρειες καὶ μὲ μιὰ φαντασία ἀνεξάντλητη σὲ ἐφευρετικότητα. Δίνουμε τὸν ἀγώνα τοῦ Ἔρωτόκριτου μὲ ἔναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀντιπάλους του, τὸν Δρακόκαρδο, ἀφέντη τῆς Πάτρας, ἔναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἄγριους καὶ ἀσυμβίβαστους («ἀσκημόν εἰς τὸ πρόσωπο κι ἄγριο σὰ λιοντάρι» τὸν παρουσίασε ὁ ποιητὴς, στ. 454).

Μέρος Γ'. Μὲ πολλὲς προφυλάξεις οἱ δύο νέοι συναντιοῦνται μπρὸς ἀπὸ ἔνα σιδερένιο παράθυρο, στὸ κατώγι τοῦ παλατίου (ἡ Ἀρετούσα ἀπὸ μέσα, ὁ Ἔρωτόκριτος ἀπ' ἔξω). 'Αποφασίζουν, ὁ πατέρας τοῦ Ρωτόκριτου νὰ ζητήσῃ ἐπίσημα τὴν Ἀρετὴ σὲ γάμο. 'Ο Βασιλίας δῆμως γίνεται ἔξω φρενῶν καὶ διατάσσει τὴν ἔξορία τοῦ Ρωτόκριτου. Οἱ δύο νέοι βλέπονται γιὰ τελευταῖα φορὰ στὴ σιδερένια θυρίδα καὶ ἡ Ἀρετούσα τοῦ δίνει τὸ δαχτυλίδι τῆς γιὰ ἀρραβώνα.

Μέρος Δ'. 'Ο πόλεμος τῶν Βλάχων. Δὲν εἶναι μόνο ὁ Ἔρωτόκριτος στὴν ἔξορία· καὶ τὴν Ἀρετούσα τὴν κλείνει ὁ πατέρας τῆς στὴ φυλακὴ μαζὶ μὲ τὴ Νένα. 'Αλλὰ δὲ βασιλιάς τῶν Βλάχων ξεκινᾷ πόλεμο ἐναντίον

τῶν Ἀθηναίων. Στὴ δύσκολη θέση τους θένται ἔνα ἄγνωστο παλικάρι. Εἶναι ὁ Ἔρωτόκριτος, ποὺ μὲ τὸ ὑγρὸ μᾶς μάγιστρος ἔχει γίνει μαῦρος στὴν δψη. Γιὰ βοήθεια τοῦ βασιλιά τῶν Βλάχων νὰ δῆμως ποὺ ἔρχεται ὁ ἀνεψιός του ὁ Ἀριστος, γενναιο καὶ δυνατὸ παλικάρι καὶ πολεμιστής. 'Αποφασίζουν νὰ παλέψουν οἱ δύο ἀντρειωμένοι, ὁ Ἔρωτόκριτος (τὸ ἄγνωστο παλικάρι) καὶ ὁ Ἀριστος. 'Η μονομαχία εἶναι σῆρις καὶ ἔχει νὰ τελείωσῃ μὲ θάνατο. Νικητὴς (ἀλλὰ βαριὰ πληγωμένος) εἶναι ὁ Ἔρωτόκριτος· τὸν νεκρὸ "Ἀριστο τὸν θάβει μὲ πολλὲς τιμές ὁ Βλάχος.

Μέρος Ε'. 'Η αἴσια λύση. 'Ο Βασιλέας δὲν ξέρει πῶς νὰ περιποιηθῇ τὸ νέο παλικάρι· τοῦ δίνει τὸ μισό του βασιλείου. Ἐκεῖνος δῆμως μὰ χάρη τοῦ ζητᾶ· νὰ τοῦ δώσῃ γυναίκα τὴν κόρη του. 'Η Ἀρετούσα, φυσικά, ἀρνεῖται καὶ πάλι, πρῶτα στοὺς πρωτόγερους ποὺ πάνε σταλμένοι ἀπὸ τὸν Βασιλιά, υστερα καὶ στὸν Ἔρωτόκριτο τὸν ἔδιο, ποὺ εἶναι δῆμως ἀκόμη μαυρισμένος καὶ ἀγριώτιστος. Πρὶν φύγῃ δῆμως τῆς δίνει τὸ δαχτυλίδι, καὶ τότε ἡ Ἀρετούσα ζητεῖ νὰ τὸν ξαναδῆῃ, νὰ μάθῃ ποὺ τὸ βοῆκε. Γιὰ δεύτερη φορὰ δὲ Ρωτόκριτος πηγαίνει, ἀποφασισμένος αὐτὴ τὴ φορὰ νὰ φανερωθῇ (στ. 767 - 818). Στὴν ἀρχῇ τῆς λέσι μιὰ φεύγικη ίστορία, πῶς τὸ δαχτυλίδι τὸ πῆρε τάχα ἀπὸ κάποιο παλικάρι τὴν ὥρα ποὺ πέθαινε—καὶ τότε ἡ Ἀρετούσα ξεσπᾶ σ' ἔνα πένθιμο μοιρολόγι (στ. 985 - 1048). Στὸ τέλος δῆμως τῆς ἀποκαλύπτεται καὶ τὰ πάντα γυρίζουν ξαφνικά σὲ χαρά. Οἱ δύο νέοι φυσικά παντρεύονται μὲ τὴν εὐχὴ τοῦ Βασιλιά καὶ ζῆσαν αὐτοὶ καὶ ἐμεῖς, καλύτερα.

Στὸ τέλος ὁ ποιητὴς προσθέτει ἔναν ἐπίλογο (στ. 1521 κ.ἔ.), ὅπου μιλεῖ γιὰ τὸ ἔργο του καὶ γιὰ τὸν ἔκυρο του.

ΛΕΞΙΑΛΟΓΙΟ

ἀβαντσάρω (ίταλ.) : περισσεύω, είμαι
περιττός
ἀγγονυρος, ὁ, καὶ ἀγγονορος : ἀγόριο,
νέος
ἀγκούσα, ἡ : ἀγωνία, στενοχώρια,
θλίψη
ἀγκονεύγω καὶ ἀγκονεύγομαι :
στενοχωρίεμαι
ἀγνωσιά, ἡ : ἀνοησία, μωρία
ἀγονυάρος, ὁ : τρελός, μανιακός
ἀγρούχο : ἀκούω, αἰσθάνομαι, νιώθω
(βλ. καὶ γρικῶ)
ἄγωμε, προστ. : πήγαινε, ἄμε
ἀδεια, ἡ, καὶ ἀδειὰ : κενὸς χῶρος,
εὐρυγωρία
ἀδέξος, ἐπιθ. : ἀνάποδος, κακός
ἀδοντιά, ἡ : δοντιά, σημάδι ἀπὸ δά-
γκωμα
ἀδυνατος, ἐπιθ. : δυνατός
ἀδέάτης, ὁ : φύλος, καημένος
ἀθιβολή, ἡ : λόγος, δημιλία, μνεία
ἀθος, ὁ : στάχη
ἀδράρω (βενετ.) : βοηθό
ἀκάτεχος, ἐπιθ. : ποὺ δὲν ξέρει,
ἀπειρος
ἀκορτζέρομαι (ίταλ.) : ἀντιλαμβάνο-
μαι, καταλαβαίνω
ἀκοιβειά, ἡ : φύλαργυρία
ἀκούβος, ἐπιθ. : 1) πολύτιμος, ἀγα-
πητός, 2) φύλαργυρος
ἀλογάρης, ὁ : ἴπποκόμος
ἀλτάνα, ἡ (ίταλ.) : εἴδος ἡλιακοῦ,
ἔξωστη πού χρησιμεύει γιὰ τὸ
φύτευμα λουλουδιών, κῆπος
ἀμάλαγος, ἐπιθ. : ἀδολος, ἀγνός, ἀθι-
κτος
ἀμάχι, τὸ : ἀμανάτι, ἐνέχυρο
ἀμμάτι, τὸ : μάτι
ἀμυγών : δριζόμαι
ἀμουαστος, ἐπιθ. : παράλογος, ἀτα-
ριαστος, ἀτοπος
ἀμπασάδες, οι : ἀποστολές
ἀμπιτο, τὸ (ίταλ.) : φόρεμα, ρούχο

ἀμπάθω : σπρώχγω
ἀμπιωσιά, ἡ : ἀπώθηση, σπρώξυμο
ἀνάβλεμμα, τὸ : βλέμμα, κοίταγμα
ἀνάκηη, ἡ : θλίψη, συμφορά
ἀνάδια, καὶ ἀνάντια, ἐπίπρ.: ἀντίκρυ
ἀναθιβάνω : λέω, διηγοῦμαι, ἀνα-
φέρω
ἀναλαμπάνω : ἀνάβω, καίγομαι
ἀναλαμπή, ἡ : φλόγα
ἀναμονοδώνω, καὶ ἀνεμονοδώνω :
μολύνω, λερώνω
ἀναμπλημένος, ἐπιθ. : πλήρης, χορ-
τασμένος
ἀναντρανίζω : ἀντικρίζω, βλέπω
ἀνάρρομμα, τὸ : κινηση τοῦ σώματος,
στάση
ἀνασπάν, καὶ ἀνεσπᾶ : ζερίζωνω
ἀνασώνω : φτάνω, πλησιάζω
ἀναχειρόωντι : μοῦ σηκώνονται οἱ
τρίχες
ἀνέγγιτος, ἐπιθ. : ἀνύπαντρος
ἀνέγνωρος, ἐπιθ. : ἀγνώμων
ἀνεμική, ἡ : δυνατός ἄνεμος, θύελ-
λα, καταγίδα.
ἀνέν, καὶ ἀνέν, καὶ ἀνεῖ : ἀν
ἀνεξένωστος, ἐπιθ. : ποὺ δὲν μπο-
ρεῖ νὰ τὸν περιγράψῃ κανείς, ἀ-
μέτρητος
ἀντάρα, ἡ : ὅμιχλη
ἀντιηρῆτα, ἐπίπρ. : χωρὶς φόβο
ἀντίδικα, ἐπίπρ. : ἐνάντια, ἀντίθετα
ἀντίδικος, ἐπιθ. : ἔχθρος
ἀντιλάσμα, τὸ : ἀνταυγεια, ἀντα-
νάλαστη
ἀπάκι, τὸ : τὸ μέρος τοῦ κρέατος
γύρω ἀπὸ τοὺς νεφρούς, καπνι-
στὸ κρέας χοιρινό, λουκάνικο
ἀπαντοχή, ἡ : ἐπίδαι, προσδοκία
ἀπαρθινός, ἐπιθ. : ἀληθινός, πραγμα-
τικός
ἀπεις, καὶ ἀπείτις : ἀφοῦ, ἐπειδὴ
ἀπιλογιά, ἡ : ἀπάντηση, ἀπόκριση
ἀπιλογοῦμαι : ἀποκρίνομαι, ἀπαντῶ

ἀπογλακῶ : καταδιώκω
ἀποκλαμός, ὁ (πλόκαμος) : παρα-
φυάδα ἡ ῥίζα φυτοῦ
ἀποκοτιά, ἡ : τολμη, θάρρος
ἀποκυπτήσις, ὁ : δυνατὸ καρδιοχτύπι
ἀπόκτυπο, τὸ : χτύπος
ἀπολιγαῖνα : λιποθυμῶ
ἀπολταῷ : ῥίγων, πετῶ
ἀπομένω : ὑπομένω, περιμένω
ἀπομισμάτα, τά, καὶ ἀπομισμός, ὁ :
ἀποχωρισμός
ἀπομονάρχης, ἐπίθ.: ὑπόλοιπος, λοι-
πός
ἀπονέματα, τὰ : ἀπειλές
ἀπονοῦμαι : ἀπειλῶ
ἀποστατ, καὶ ἀπόστοτε : ἀφότου
ἀποταχία, καὶ ἀποταχίας : πρὶν ἀπὸ^{λίγο}
ἀπού, προθ. : ἀπὸ^{λίγο}
ἀπού, ἀντων. : ὅπού, πού
ἀποφρόνσω : 1) μεβ. ἔξατμίζω, κά-
νω κάτι νὰ στερέψω, 2) ἀμτβ. ἔξ-
ραίνομαι, στερεύω
ἀπόρτητ, τὸ : κρέας παστό, ἡ ἔρα-
μένο στὸν ἥλιο
ἀποχώριση, ἡ : ἀποχωρισμός
ἀράσω : 1) ὅρμω, 2) ἀράζω
ἀραχιασμένος : ἐπίθ. ποὺ κυριολε-
κτεῖται γιὰ τοὺς τάφους
ἀργά, ἐπίρρ.: τὸ βράδυ
ἀργομεντάρω (ἰταλ.): ἀποδεικνύω
μὲ ἐπιχειρήματα
ἀργομέντο, τὸ (ἰταλ.): συλλογισμός,
ἐπιχειρήματα
ἀργίκιος, ἐπίθ.: ἀτυχος, δύστυχος
ἀρίστητος, ἐπίθ.: ἀναρίθμητος,
ἀπτειρος
ἀρηνύγω : εἰρηνεύω, παρηγοριέμαι
ἀστοιλάμενος, ἐπίθ.: (γεμάτος στά-
χτη), δυστυχισμένος, δθλιος, κα-
ταραμένος
ᾶσι (προστ. ἀρ. τοῦ ἀφήνω) : ἀφησε
ᾶσμά, ἡ : σκάλ
ᾶσπετάρω (ἰταλ.): περιμένω
ᾶστρικ, τὸ : ζώδιο, ἡ τύχη τοῦ ἀν-
θρώπου
ᾶτιμολοῦ : ἀτιμάζω, προσβάλλω
ᾶτυχος, ἐπίθ.: κακός, μοχθηρός

ἀτύχουλας, ἐπίθ.: πολὺ δειλός
ἀφεντέω : ἔξουσιάζω, δεσπόζω
ἀφέντης, δ, καὶ ἀφεντάκης: πατέρας
ἀφόν, ἀφόντας, ἀφόντες, ἀφόντις :
ἀφοῦ, ἀπὸ τότε πού, ἀφότου
ἀφορμάργα, ἡ : μανία, τρέλα
ἀφορμίζω : τρελαίνομαι
ἀφούσα, ἡ : ζέσταμα, ἔξαψη
ἄφτω : ἀνάβω, θερμαίνομαι
βαθύνδα, ἡ : θόρυβος
βαγά, ἡ : φοινικά
βάρδια, ἡ : φρουρά, φυλακή
βαρεμένος : θλιμμένος, πληγωμένος
βαταέλι, τὸ : ἀγγεῖο, λεκάνη
βελτόνι, τὸ, καὶ βεργόνι : βέλος
βέργο, τὸ (ἰταλ.): στήχος
βέστα, ἡ (ἰταλ.): μανδύας, ἔνδυμα
βηγλίζω : κατοπτεύω, παρατηρῶ
βλέπηση, ἡ : φύλαξη, φρούρηση
βλέπω, καὶ βλέπομαι, προστ. βλέ-
πεσε, μτχ. βλεπημένος : προσέ-
χω, φυλάγω, φυλάγομαι
βοδώνω : τακτοποιῶ, εύδωνω
βολά, ἡ : φορά
βουρβουραίζω : γουργουρίζω
βουρλισμένος : τρέλος, μανιακός
βοντσί, τὸ : βαρέλι
βρυχιά, τά, καὶ βρυγιά : τὸ φυτό^{βρύον}, μούσκολο
βρῶμα, τὸ : φαγητό, λεία
βρώση, ἡ : τροφή, φαγητό
βυζαστρά : τὸ ἄρνι τοῦ γάλακτος
γαζώνω : κάνω λεπτὸ γαζὲ ἡ κέν-
τημα
γαλλιφίσμα, τὸ : θωπεία, κολακεία
γδίκια, ἡ, γδίκιωση κτλ. : ἐκδικηση
γδικιώνω, καὶ γδικιώνομαι: ἐκδι-
κούμαι, παίρνω ἐκδίκηση
γεῖς (εἰς) : ἔνας
γῆ : ἡ
γυαγέρων : 1) μεβ. ἐπιστρέφω, φέρω
πίσω, 2) ἀμτβ. ἐπιστρέφω, γυ-
ρίζω πίσω
γιαλίω : θεραπεύω
γιαλός, δ : θάλασσα
γιαμιά : μονομιάς, ἀμέσως

γιάντα, ἔρωτημ. : γιατί
γιαντός : γι' αὐτό
γιόμα, τὸ : 1) μεσημέρι, 2) γεῦμα
γκαβαρδίνα, ἡ : φαρδύς ἐπενδύτης,
είδος ράσου
γλάκι, τὸ : τρέχω
γλακᾶ : τρέχω
γλυστήρι, τὸ : κλύσμα
γνωθώ : νιώθω, καταλαβαίνω
γομάρι, τὸ : φορτίο, βάρος
γυνθρεγναδόρος, δ : διοικητής
γραίνω : ὑγραίνω
γρικῶ : 1) ἀκούω, 2) αισθάνομαι,
νιώθω (βλ. καὶ ἀγρικῶ)
γυνλλάνω : γυρουρίων

'δὰ (εδὰ) : τώρα
δάβηνη, ἡ : δάξνη
δαμιουρίδης, ὁ : τρελός
δαμάκι, ἐπίρρ.: λίγο
δαμιούδις : λίγος, μικρός, ἀμυδρός
δειλοσφρίσμα, ἡ : ἀμφιβολία, ἀμφι-
ταλάντευση τοῦ νοῦ
διάζω : πράττω, ἐνεργῶ, συμπεριφέ-
ρομαι
διακονίζομαι : ἐπαιτῶ
διάξη, ἡ : πράξη, ἐνέργεια
διάταμα, τὸ : νοιθεσία, συμβουλή
διάφορο, τὸ : κέρδος
δίδω : 1) ὅρμω, χτυπῶ, 2) ἀμτβ.
ἡχῶ (βούκινο, σημαντήρι κτλ.)
δισποντά, ἡ (ἰταλ.): συζήτηση, ἀγό-
ρευση δικαιονίη
διγωστάς : δίχως, κωρίς
διῶμα, τὸ : καλή, χαριτωμένη ἔξω-
τερηκή ἐμφάνιση, εὐγενική δψη
διωματάρφης, ὁ : 1) πού ἔχει καλὸ
διῶμα, διμορφος στὸν ἐμφάνιση,
κομψός, χαριτωμένος, 2) ἀκατά-
δεκτος, ὑπερήφανος
διωματεύομαι : περηφανεύομαι, κάνω
νάζια
δοξάρι, τὸ : τόξο
δοξεύω : ταξεύω, χτυπῶ μὲ τὸ τόξο
δρημάνω : γνωμαι ἄγριος
δύνομαι : μπορῶ
ξ, καὶ ἔν : ιδού, νά

ἔγδεκονή, ἡ, καὶ ἔγδονή : προσμο-
νή, προσδοκία
ἔγδεχομαι : προσδοκῶ, περιμένω
ἔγνοιαν : ποὺ προκαλεῖ ἔγνοια,
φροντίδα, σοβαρός
εδά, ἐπίρρ.: τώρα
ἔξα, ἡ, καὶ ἔξι : δύναμη, ἔξουσία
ἐπά, καὶ πά, ἐπίρρ.: ἔδω
ἔσεργτατάρω καὶ ἔξεργτατάρω (ι-
ταλ.): ἀσκῶ, γυμνάζω
ἔστοτας καὶ : ἐπειδή, μὲ τὸ νὰ
ἔτοιος : τέτοιος
εύκαιρα, ἐπίρρ.: ἀδικα, τοῦ κάκου
εύκαιρων : ἀδειάζω
ζάλο, τὸ : βῆμα
ζαφριασμένος : παρασκευασμένος μὲ
ζαφρό (τὸ φυτὸ κρόκος)
ζηγώνω : δώχηνω, κυνηγῶ
ζιμιό, καὶ τὸ ζιμιό : εὐθύς, ἀμέσως
ζιπόν, τὸ (ἰταλ.): ζιπούνι, γελέκο
ζέδη : ζῶ
ζουγλάνω : κάνω κάποιον ζουγλό,
κουλό, ἀνάπτηρο
ζήθη, τὸ : ἐμφάνιση, κορμοστασιά
θαράπαρη, ἡ, καὶ θαράπιο τὸ : ικα-
νοπότηση, εὐχαριστηση
θαφόν, τὸ : ταφή, ἐνταφιασμός
θέτω : καταλανομαι, πλαγιάζω
θώρη, τό, πληθ. τὰ θώρη : ἐμφάνιση,
δψη
ἴστα : τί
ἴσκα, ἡ : είδος μάκητος ποὺ χρησι-
μοποιοῦν γιὰ δικαιομα
ἴτσι, ἐπίρρ.: ἔτσι
κακόβιος, ἐπίθ.: πού ζῆ ἀθλια, ἀ-
θλιος
κακοσύβαστος : ἀνθρωπος δύσκολος,
πού δύσκολα συμφιλιώνεται
καλά καὶ : δν καὶ, μαλονότι
καλάρω (ἰταλ.): χαμηλάνω
καλή καρδιά, ἡ : εὐχαριστηση, χαρά
καλικώνω : ὑποδένω

καλίκωση, ἡ : υπόδεση, τὰ παπούτσια
καμπανός, ὁ : πήδημα
κανακένω, κανακεμένος : χαϊδεύω,
χαϊδεμένος
κανάκι, τό, καὶ κανάκημα : χάδι
θωπεία
κανικεύω : χαρίζω
κανίσι, τό : δώρο, χάρισμα
καπέλω (ἴταλ.) : ἐννοά, καταλαβαίνω
κάποντας, ὁ (ἴταλ.): εύνουχισμένος,
παχύς πετενός, καπόνι
καπονέρα, ἡ (ἴταλ.): κοτέστι
καπαρούν : χτυπῶ δυνατά
καταλαγάζω : ἡσυχάζω, ἀναπαύομαι
καταστάμενος : ἡλικιωμένος
καταστένα : καθιστῶ, κατεργάζομαι
κατέχω : γνωρίζω, ξέρω
κανάλο, τό : κρανίο
καπιτ, τό : 1) κύπελο, 2) κοίτη
κανοῦμαι : κανχιέμαι
κεντᾶ, κεντημένος : καίω, καμένος
κλιτός (κλίνω) : σκυφτός, θλιψμένος,
ταπεινός.
κτυγελῶ : ύπομειδῶ, γελῶ βεβιασμένα
κοκτι, τό (κόμπος) : μπουμπούκι
κομπόνω : ἀπατῶ, ξεγλῶ
κοντεντάρω (ἴταλ.): ίκανοποιῶ, εύχαριστῶ
κοντό, μέροι : δραγες
κοντσεδέρω (ἴταλ.): παραδέχομαι
κοπανά, ἡ : χτύπημα, πλῆγμα
κοπέλη, τό : παιδί
κοπελιάρης, ὁ : νεαρός
κοράτσα, ἡ (ἴταλ.): θύρακας, πανοπλία
κονκουνθίζω : κουρνιάζω
κονράδι, τό : κοπάδι
κονράρω (ἴταλ.): νοσηλεύω, θεραπεύω
άρρωστους
κονρφός, ἐπίθ. : κρυφός
κοντσομυτίζω : κόβω τὴ μύτη
κούφος, τό : κουφάρι, κορμί
κρατῶ : θεωρῶ, νομίζω, πιστεύω
κρίνω : 1) νομίζω, πιστεύω, 2) βασιλίζω, ταλαιπωρῶ
κρίση, ἡ : δοκιμασία, βάσανο, κατα-

δίκη
κρούγω : χτυπῶ
κρυγαίνω : κρυώνω, καὶ μεταφ. χάνω τὸ θάρρος μου
κρυγίς, ἐπίθ. : κρύος
κτάσσομαι (ἐκτάσσομαι) : υπόσχομαι, σκοπεύω, λογαριάζω κρύης, ὁ : πατέρας
λαγκά, τά : χαράδρες
λαλά, ἡ : γναγιά
λαμπάνω : ἀνάβω, καίουμαι
λαμπυρός : λαυτρός
λαυτούρω : καταβρέχω, ραντίζω
λάγντα, ἡ (ἴταλ.): κοντάρι
λαοῦτο, τό : ἔγχορδο μουσικὸ δργανό (τῆς οικογενείας τοῦ μαντόλινου)
λαχτιά, ἡ : λάκτισμα, κλοτσιά
λιγαίνω : λιγοστεύω, λιώνω, μειώνομαι
λιγνούρα, ἡ : λιποθυμία
λιγνώναι : λιποθυμῶ
λιμπάνα, ὁ : λιμάνι
λίμπρο, τό (ἴταλ.): βιβλίο
λιξείνω : λαιμαργῶ, λιχουδεύω
λογάδα, ἡ : εἶδος σταφύλιοῦ
λογάρι, τό : θησαυρός
λογαριασμός, ὁ : σκέψη, διάνοια, λογικό
λογιάζω : εἶμαι συλλογισμένος
λογοῦμαι : λογαριάζομαι, θεωροῦμαι
λοτζέτα, ἡ (ἴταλ.): μικρὴ στοά,
ἔξωστης
λοικτονιώ : κλαίω μὲ λυγμούς
λοιμπούνια, τά : λούπινα
λόχη, ἡ : γλώσσα τῆς φωτιᾶς, φλόγα
λνο, έλνσα : λιώνω
λωλάργα : ἀφροσύνη, τρέλα
μαγάρι, ἐπίρρ. : εἰθε, μακάρι
μαγνιά, ἡ : ὕφασμα λεπτό καὶ δραστικά
μαλάχα, ἡ : εἶδος χλωρὸ τυρί
μαλιά, ἡ : μάχη, πόλεμος
μάλλιος, μαλλιοστάς : μᾶλλον
μανίζω : δργίζομαι, θυμώνω
μανίτι, τό (ἴταλ.): βραχιόλι
μάντι, ἡ : δργή, θυμός

μαντατέω : στέλνω ἐρωτικὰ μηνύματα
μαντούρα, ἡ : φλογέρα
μαργελωτός : μαργαριταρένιος, στολισμένος μὲ μαργαριτάρια
μαργάνω : παγώνω, κρυώνω, μαρανούμαι
ματέρια, ἡ (ἴταλ.): θλη, υπόθεση, ἀντικείμενο
μελανιᾶ : μελανιάζω, μαρβίζω
μέλλει (ἀπρόσ) : πρόκειται, πέπρωται (είναι γραμμένο ἀπὸ τὴ μοίρα)
μελλετικό, τό : μέλλον (γραφτὸ ἀπὸ τὴ μοίρα)
μεταγνώθω, καὶ μεταγνώνω : μεταβάλλω γνώμη, μετανοῶ
μιλίτισια, ἡ (ἴταλ.): μισθοφορικὸς στρατὸς τῆς Κρήτης
μισεύω, καὶ μισεύω : φεύγω, ἀπομακρύνομαι, ἀποχωρῶ
μιτσός, ἐπίθ. : μικρὸς μιένω, καὶ μιένω : δρπίζομαι
μημπούρη, τό : τάφος μόδος, ὁ (ἴταλ.): τρόπος
μονιτάρον, καὶ μοντάρον, ἐπίρρ. : δλότελα, ἐντελῶν
μοφέσκα, ἡ (ἴταλ.): ἐνόπλιος χορὸς καὶ τραγούδι
μονυκαλίζομαι : μουγκρίζω
μουλώνω : ζαρώνω
μούτζινος, ἐπίθ. : μαρυρόκκινος μπαστολοῶ : δέρνω, ραβδίζω
μπατσελάδος, ἐπίθ. : ἀλλόφρων μπιστικός, ὁ : ἔμπιστος, πιστὸς μπλάβιος ἐπίθ. : γαλάζιος, μπλέ μποδίστρο, τό : ἐμπόδιο μπόλια, ἡ : ύφασμα, κεφαλόδεσμος γυναικεῖος
μπορά : μπορεῖ νὰ μπορεῖσμενος : δυνατός, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ μπουνζνάρα, ἡ : τσέπη μπουμπάρδα, ἡ : εἶδος πυροβόλου δπλου
νένα, ἡ : τροφός, παραμάνα μέφαλο, τό : σύννεφο
νήκος, τό : νίκη

ντήρηση, ἡ, καὶ ἐντήρηση : δισταγμός, φόβος
ντισκορέρω (ίταλ.): κουβεντιάζω
νυκτοπαρωρῶ : ἀγρυπνῶ καὶ τριγυρίζω ἀργά τὴ νύχτα

ξαγορεύομαι : ἔξομολογοῦμαι
ξάζω, καὶ ξαζίω : ἀξίζω, ἔχω ἀξία
ξαμώνω : σημαδεύω, σκοπεύω
ξαναρίνομαι : χάνω τὸ λογικά μου
ξαναστένομαι : ἔξισταμαι, χάνω τὰ λογικά μου
ξαριτοῦ, ἐπίρρ. : ἐπιτηδες
ξαφούριζω : τρελαίνομαι
ξεμιστεύω : ξεχωρίζω αὐτούς ποὺ μαλώνουν, σώζω, ἐλευθερώνω
ξεμοντζίζω : τρομάζω κάποιον
ξεπειρούζομαι : τρελαίνομαι
ξεστένω : κατορθώνω, πετυχαίνω
ξεστήρηκον, ἐπίρρ. : ἀπὸ στήθους, ἀπόξεω
ξεσφάνω : σφάλλω, λησμονῶ
ξετρέχω : ἐπιδιώκω, κυνηγῶ
ξετρονυμίζω : φοβίζω πολὺ^λ
ξιδωτός, ἐπίθ. : ὑπόξιως
ξιτά : τρομάζω
ξιφάρι, τό : αἰχμὴ βέλους, βέλος
ξόδι, τό : κηδεία
ξόμπλι, τό : 1) παράδειγμα, πρότυπο, 2) κέντημα, 3) τεκμήριο
ξύλο, τό : καρβέβι
δημά : γιά
δημιατί : γιατί
δηγού : οὐαί, ἀλίμονο
δζό, τό : ζάν
δη, καὶ δη, πρόθ. : ἐκ, ἀπὸ δκνάρης, ἐπίθ. : ὀκνηρός, νωθρός
δκνούθρος, ὁ : ἔχθρος
δλοδιαβάζω : διαπερνῶ πέρα ὡς πέρα
δλονομόρφος, ἐπίρρ. : προηγουμένως, πρὶν ἀπ' δλα
δλοτενάς, ἐπίθ. : δλότελα, ἐντελῶς δμπφός, ἐπίρρ. : 1) τοπικό μπροστά·
2) χρον. : πρὶν, πιὸ πρὶν
δρά, ἡ : ούρα
δργιτα, ἡ : δργή, ξέθρα

δρδινιά, ἡ (ίταλ.) : παραγγελία, διατάχη, έτοιμασία, τάξη
δρδινιάω (ίταλ.) : έτοιμαζω, τακτοποιῶ
δργάρω (ίταλ.) : στολίζω
δσταφία, ἡ (ίταλ.) : πανδοχεῖο, χάνιδρανός, ὁ : φλόγα
δρκαιος, ἐπιθ. : εύκαιρος, μάταιος, ἀδειος
δρφον, και ἐπιφ. : ἀλίμονο
δρφός, ἐπιθ. : ψήφος, ψημένος
δχ, και δκ : ἀπόδοκεντρα, ἡ : δχιά
παιδα, ἡ : στενοχώρια, ταλαιπωρία
παιδομή, ἡ : βάσανο, ταλαιπωρία
παλαιμέω : δρκίζομαι
παλέτοι, τὸ : σάκκος γιὰ δχυρα (που
χρηματοειδεται γιὰ στρώμα)
πάντες, και πάντεσμη, πάντησμ',
σύνδ. : μήπως
παντιέρα, ἡ : σημαία (ίδιως ναυτική)
παντόθες, ἐπίρρ. : παντοῦ
παντούςα, ἡ : μουσικό δργανο μὲ
τρεις χορδες
παράδρομα, τὸ : ταλαιπωρία
παραθεσμά, ἡ : ἀναβολή
παραθεσμη : ἀναβάλλω, καθυστερῶ
παραϊδάρω (βενετ.) : βοηθῶ ληγο
(πρ. ἀδάρω)
παραμανίζω : θυμάνω ληγο
παραστελίαζω : ἀκρωτηριάζω
παρατηρήματα, τὰ : κακοὶ οἰωνοί,
κακα σημάδια
παρτίδα, ἡ : συνοικεσιο
πάσα : κάθε
πασένας : καθένας
πεδονκλο, τὸ : ἐμπόδιο
πεδονκλόνω : μπερδεύω
πελελός, ἐπιθ. : παλαβός
πενετράδω (ίταλ.) : μπαίνω
περιδιάβαση, ἡ : εὐχαριστηση,
διασκέδαση
περιλαμπάνω : ἀγκαλιάζω
περιορισμένος : στενοχωρημένος,
ἔξω φρενῶν ἀπὸ τῇ λύπη
περιπολιάς, ἐπίρρ. : και μάλιστα,
και προπάντων

περιλαμπαστός, ἐπιθ. : ἀγκαλιασμένος
περιπηρα, τὰ (ὑπέρπυρα) : χρυσὰ νομίσματα
περφέτος (ίταλ.) : τέλειος
πέτομαι : έχω θάρρος, πεποιθηση
σὲ κάτι πίσω, τὰ : τὸ μέλλον
πλαντάζω, και πλαντῶ : στενοχωριέμαι, ἀγανακτῶ
πλῆσος : ἀφθονος
πλονιμέω : 1) μτβ. στολίζω, διακοσμῶ,
2) ἀμτβ. είμαι στολισμένος, ἀνθῶ
πλουσιότητα, ἡ : τὰ πλούτη
ποδότης, ὁ : ναύκληρος, λοστρόμος
ποθές, ἐπίρρ. : κάπου, σὲ κάποιο
μέρος
πόθος, ὁ : ἔρωτας
πολιτική, ἡ, και πολιτική : πόρνη
πομέρω (ἀπομένω) : ὑπολείπομαι,
μένω
πόρτο, τὸ (ίταλ.) : λιμάνι
ποταμίδα, ἡ : ὡδικό πουλί
πουνίδο, τὸ : ἐγχειρίδιο, μικρὸ
ξέφος
πούδι : 1) λοιπόν, 2) βέβαια, μάλιστα,
3) και ὅμως, ἐν τούτοις,
4) ἀρκεῖ μόνο, φτάνει νὰ
πράσσω : 1) κάμινω, ἐνεργῶ, 2) συνανταστρέφομαι, συγχάζω
πράτικος : πεπειραμένος
πρεμαζώνω : συγκεντρώνω
πρίκα, ἡ : πίκρα
πρικίς : πικρὸς
προπονέρω (ίταλ.) : προβάλλω, πάρα
θέτω
ραθυμῶ : ἀνυπομονῶ, ἐπιθυμῶ πολὺ^{ραθύμιο}, τὸ : δραγμα
ράσσω : βλ. ἀράσσω
ρεάλι, τὸ : ἀργυρὸ νόμισμα
ρέργομαι : ἐπιθυμῶ, ἀγαπῶ
ρεμέδιο, τὸ (ίταλ.) : γατρικό, θεραπεία
ρέμπομαι : ὑπερηφανεύομαι, και
μαρώνω
ρετσέτα, ἡ (ίταλ.) : συνταγὴ

ριζαύτι, τὸ : κρόταφος
ρίφι, τὸ (έριφον) : κατσίκι
ρούγα, ἡ : δρόμος
ρουμπί, τὸ : ρουμπίνι
στρατέματα, τὰ : πορεία
συβάζομαι : συμβιβάζομαι, πείθομαι
σύβαση, ἡ : συμβιβασμός, συμφωνία
συμκερωνῶ : δινακατεύω, μετριάζω
συγκλίνω : συγκατανεύω, συνκινῶ
σύγκλιση, ἡ : πλημμύρα, κατακλυσμὸς
σύνανγα, ἐπίρρ. : μὲ τὴν αὐγὴν
συντηρῶ : βλέπω, παρατηρῶ μὲ
προσοχὴν
συντυχάνω : μιλῶ, συνομιλῶ, κουβεντιάζω
συργονιλά, ἡ, και συργονιλίσματα, τὰ :
κολακεία, θωπεία
συργονιλίζω : καλοπιάνω, κολακεύω
συντένω : τακτοποιῶ, διευθετῶ
συχαλασμός, ὁ : κατρακύλισμα βράχων και ὁ κρότος που κάνουν
σφαγή, τὸ : σφάξιμο
σφαινω : σφάλλω, ἀμαρτάνω, ἀστοχῶ
σφάτα, ἡ : πικροδάφνη
σφακολούλουδο, τὸ : τὸ κόκκινο λουλούδι τῆς πικροδάφνης
σφάμα, τὸ : σφάξιμο
σφαράσσω : σφαδάζω, σπαρταρῶ
σφροτσάδος : καταδικασμένος σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα
σώγω, ἔσωσα : 1) τελειώνω, 2) φτάνω, προφτάνω
τάργα, ἡ (ίταλ.) : ἀσπίδα ξύλινη ἢ
δερμάτινη
ταχιά, ἐπίρρ. : τὸ πρωὶ
ταχύ, τὸ : πρωὶ
τεταρτιάζω : κόβω στὰ τέσσερα,
κομματιάζω
τζάρος, ὁ (βενετ.) : ἀστυνόμος
τζελαδία, ἡ (βενετ.) : είδος φαγητό,
ἡ πηγή
τζόγια, ἡ : στεφάνι
τίβετις, τίβεται, τίβοτας, κτλ. : 1)
τίποτα, 2) κάτι
τόμου : μόλις, ἀμέσως
τορνέσι, τὸ : γάλκινο νόμισμα
τρίχωστα : πολὺ κρυφὰ (;) ;
τρομάσσω : τρέμω

τσαούσης, δ : Τοῦρκος ὑπαξιωματικὸς (λοχίας).

τσεκίνη, τὸ : νόμισμα χρυσό (βενετσάνικο).

τσέρηπιδα, ἡ (βενετ.) : φρουρά, ἀστυνομία

τσιμέρι, τὸ : κορυφή, τὸ λοφίο σῆς περικεφαλαίας

τσινιά ἡ, καὶ τζινά : κλοτσιά τσινδ, καὶ τζινώ : κλοτσῶ

τσιφλᾶ : ἔχω διάρροια

τυχαίνει (ἀπρόσ.) : είναι ἀνάγκη, πρέπει, ταιριάζει

ὑγίεις, δ : γιδες διτερα, τὰ : ἡ ὥρα τοῦ ψυχομαχητοῦ

φάρας, δ, καὶ φαρί, τὸ : τὸ πολεμικὸν ἄλογο, τὸ ἄτι φαρμακευόνω : δηλητηριάζω φεγγαροκοντέλος : μὲ πλατύ μέτωπο

φελῶ : ὀφελῶ, ἀξίζω, προκόβω φηκάρι, τὸ : θήκη τοῦ μαχαριοῦ, τοῦ σπαθιοῦ

φιαμπόλι, τὸ : φλογέρα, αὐλός φιαστό, τὸ : φλάσιτο

φιλιά, ἡ : ἔρωτας

φλακί, ἡ : φυλακή

φλάρος, δ : καθολικὸς καλόγερος ἡ παπάς

φλέγα, ἡ : φλέβα

φλετζακίδα, ἡ : πελεκούδα, σχίζα φόρος, ὁ : ἀγορά, πλατεία φόρσι, ἐπίρρ. (ἰταλ.) : ίσως, πιθανὸν φουσάτο, τὸ : στρατός, στράτευμα φτηνός, ἐπίθ. : σπάταλος φτωχεία, ἡ : φτώχεια φυρῷ : ἐλαττώνω, στερεύω

χαράκι, τὸ : βράχος, μεγάλη πέτρα χάρη, ἡ : 1) ὅπως καὶ σήμερα, 2) δύναμη, ίκανότητα

χάχαρα, τὰ : δυνατὰ γέλια

χαχαρίζω : χαχανίζω, γελῶ δυνατὰ κειλοπόταμο, τὸ : δύθη ποταμοῦ

χουγγάζω : φωνάζω, ὠρύομαι

χρεία, ἡ : ἀνάγκη χτάσσομαι : διανοούμαι, σκοπεύω, ἐπινοῶ

χύση, ἡ : 1) ἐπίθεση, 2) ἀβαρία (τὸ νὰ ρέξει στὴ θάλασσα τὸ περιττὸ βάρος σὲ δύρα κινδύνου)

χύρω : κρύβω χυστά, ἐπίρρ. : κρυφά

ψειρόμασκάλα, ἡ : οὔτη ποὺ ἔχει ψειρές στὴ μασχάλη, ψειράρχη ψευτός, ἐπίθ. : ψεύτικος

ψήι, ἡ : ψυχή

ψῆλος, τὸ : ψύος

ψηφῶ : ἔκτιμῶ, σέβομαι ὑπολογίζω

ψομά, τὸ : ψέμα

ψύγω, ψύγομαι (μτχ. ψυμένος) : ξεραίνω, μαραίνω